

CAYANCI
KÎRACI KÎA MBERE
Îbuku rîa Mûrutwa

ISBN 9966-00-213-8

Published by
BTL (E.A.)
P.O. Box 44456 Nairobi, Kenya

CAYANCI
KÎRACI KÎA MBERE
Îbuku rîa Mûrutwa

Science
in Tharaka Language

Ngûgî ya kûruta

- Kamata gîntû kîrito na njara.
- Cooka ûtûgîrie gîntû wa gîku kîrito rûtaraani rwa nthigû.
- Tindîka nthigû.
- I bûrîkû bûûthû?

CAYANCI

ÎBUKU RÎA MÛRUTWA RÎA KÎRACI KÎA MBERE

Standard

1

Pupil's Book

Science
in Tharaka Language

Written by: Tharaka MTE Writers pane

Compiled by: Tharaka MTE staff

Edited by: Joseph Mbijiwe & Patrick Kanampiu

Illustrated by: Mukabi Mati, Joseck Mutethia,

Joseph Mbijiwe & Mutiria Cingau

Layout Assistant: Janet Sweet

First Edition, 2012
ISBN 9966-00-213-8

Published by
Bible Translation & Literacy (E.A.)
P.O. Box 44456 Nairobi, Kenya
© BTL, 2012

Funded by:
ONEBOOK

Ngûgî ya kûruta

- Ceria mûtî ûrî na mpang'a.
- Rûûnga nthigû ciîrî cia mûtî.
- Gwatithania nthigû ciîrî na rwambo.
- Tema mpoga mûthiani wa mûtî ûyû ûrî na mpang'a ciîrî.
- Kerania tûmîrî ûkîgwatithanagia mpang'a inu ciîrî rûtuîke rûtara.
- Aigîra mpoga îra ûtemire îkare îgûrû ria rwambo rûra rûgwatanîtie nthigû.

Biûria

1. Kanyua na Karîmi, n'ûrîkû aûthîtie ngûgî?
2. Gûkamata gîntû na wiribarû _____
ngûgî ya gûkamata na mûgongo.
(ikûûthagia, ikûûmagia)

Kûrûtha nthigû

Tûthiite kwîrutana bûra tûûmba kûrûtha nthigû
ya gûtûtetheeria kûûthia ngûgî.

PREFACE

This Standard 1 Science Pupil's Book is written in accordance with the Standard One Syllabus by Kenya Institute of Education (KIE). The Book is divided into 11 units. Each unit deals with a major topic. These 11 main topics that the book covers are: **Human Body, Body Health, Plants, Weather Changes, Animals, Water, Soil, Food, Energy - Light & Sound, States of Matter** and **Work**. The topics are divided into sub-topics and the various topics are further sub-divided into lessons.

This book was written to help teachers in Tharaka lower primary schools in teaching Science using Kîitharaka as a medium of instruction. This is in line with requirement of the Ministry of Education that pupils in lower primary schools learn in the language of the catchment area.

This book and others in this series are culturally relevant to Tharaka children. They are not only written in Kîitharaka but they also use examples familiar to Tharaka children.

This is the pupil's book. There is a teacher's guide that has instructions to the teacher on how to disseminate the contents of this pupil's book to the learners.

I would like to appreciate and acknowledge the contribution by various partners in developing this book and others in the Kîitharaka series. Among these are the Tharaka MTE Writers Panel, comprising:

Education Officers - Mr. Joseph Mwenda, Mr. Alex Kanampiu, Mrs. Ann Kieria, Mr. Peter K. Muchiri and Mr. Onesmus Mitambo;

Primary School Teachers - Mr. Muthengi Gaichu, Mr. Isaiah Gwatia, Mrs. Grace Ngoci, Mr. Isaiah Rubane, Mr. Gerald Murithi, Mr. Simon Kithiriki, Mr. Moses Kirimi, Mrs. Eunice Mayira, Ms. Tabitha Munda, Mrs. Esther Karauki, Mr. Ginson Miriti, Mrs. Jennifer Makia, Mr. Delfino M. Mwaria, Mr. Zaverio M. Rugia and Mr. Stephen K. Murea;

BTL Tharaka staff, Tharaka South and Tharaka North District Education Officials, our funding partners, Bible Translation & Literacy (E.A.) and our other various partners.

I most sincerely thank all those who took part and gave all manner of support in the development of this book.

God bless you all,

Onesmus Kamwara
BTL Tharaka Project Leader

KÎMENYITHIA

Îbuku rîrî rîa Cayanci rîa Kîraci Kîa Mbere rîandîkîitwe rîkîthiingatagîra sîrabasi ya Kîraci kîa Mbere ya Kenya Institute of Education (KIE). Rîgaûkanîitue icuncî îkûmi na kîmwe. Na wa kîra gîcuncî kîrî na kîthoomo gîakîo. Ithoomo bira birî îbukuuni rîrî i: **Mwîrî wa Muntû, Ûgima bwa Mwîrî, Imera na Mîî, Mûgarûkîre wa Ntugû, Nyamû, Rûûyî, Mûthetu, Irio, Inya, Mûkarîre wa Into, na Ngûgî.** Ithoomo bibi ibigaûkanîitue biauma reeconi inyîingî.

Îbuku rîrî rîandîkirwe rîa gûteetheeria aarimû ba iraci bia mwambîirio bia cukuru cia Tharaka kûrutana Cayanci bagîtûmagîra rwaria rwa Kîitharaka. Ûgu i kûriingana na watho bwa rwong' i rwa Kîthoomo atî aana ba iraci bia mwambîirio babatîirue barutanwa na rwaria rûra rwaragua n' antû ba bantû agu cukuru îrî.

Îbuku rîrî na mara mangî marî mûbangooni ûyû ma Kîitharaka maandîkîitwe bûra mwana wa Tharaka aûmba kûmeereba bwega mûno. Maandîkîitwe na rwaria rwa Kîitharaka na magîtûmagîra ngerekano ira aana ba Tharaka bamenyanîrîtie nacio.

Rîrî n'îbuku rîa mûrutwa. Kûrî na îbuku rîa mwarimû rîra rîrî na mataaro kîrî mwarimû ma kûmwonia bûra aûmba kûrutana mantû mara marî îbukuuni rîrî.

Ingûcookia nkaatho kîrî antû bara bateetheereetie kwandîka îbuku rîrî na Mabuku mara mangî ma mûbango ûyû wa Kîitharaka. Nabo i bo, Gîkundi kîa aandîki ba Kîitharaka, nabo n' amwe na:

anene ba kîthoomo - Mr. Joseph Mwenda, Mr. Alex Kanampiu, Mrs. Ann Kieria, Mr. Peter K. Muchiri na Mr. Onesmus Mitambo;

aarimû - Mr. Muthengi Gaichu, Mr. Isaiah Gwatia, Mrs. Grace Ngoci, Mr. Isaiah Rubane, Mr. Gerald Murithi, Mr. Simon Kithiriki, Mr. Moses Kirimi, Mrs. Eunice Mayira, Ms. Tabitha Munda, Mrs. Esther Karauki, Mr. Ginson Miriti, Mrs. Jennifer Makia, Mr. Delfino M. Mwaria, Mr. Zaverio M. Rugia na Mr. Stephen K. Murea;

aruti ngûgî ba BTL Tharaka, anene ba kîthoomo ndeeni ya dicitirîti ya Tharaka ya neegûrû na ya naiti, antû bara bateethagîria na mbia, BTL na bangî baingî. Ingûcookeria antû bonthe bara bateetheereetie na nîira mwanya mwanya, wandikî bwa îbuku rîrî nkaatho inyîingî mûno.

Ngai abûthaarime bwinthe,

Onesmus Kamwara

BTL Tharaka Project Leader

A. Gûtumîra nthigû kana wiribarû kûûthia ngûgî

Ûyû i Karîmi atindîkîite mûtûngi na nthigû.
Atikwîgua ûrî mûrito ta bûra Kanyua
akwîgua ûrî mûrito.

GÎCUNCÎ GÎA ÎKÛMI NA KÎMWE: Ngûgî

KÎONGO GÎA KÎTHOOMO: Kûûthia ngûgî

Kwambĩria

Ngûgî imwe nwa irutwe na njîra nkûrûkani. Njîra imwe i ciûmagia ngûgî. Kûrî njîra ciingî ciûthagia ngûgî. Kîthoomooni gîkî tûkaamenya bûra tûûmba kûûthia ngûgî ya gûkamata.

Ûyû i Kanyua aîrîite mûtûngi wa rûûyî na mûgoongo. N'akwîgua ûrî mûrito mûno.

FOREWORD

For the last ten years Bible Translation and Literacy (BTL) has partnered with the Government of Kenya in implementing Mother Tongue Education (MTE) in schools among the Tharaka community.

This Standard 1 Science pupil's book in Kĩtharaka was developed by teachers, education officials from the Tharaka programme area and BTL staff and Consultants. Earlier, before the production of the books in this series, BTL worked with the community whose language was previously unwritten to develop and produce a functionally and acceptable orthography (writing system).

It is my hope that this book will lay a strong foundation to enable Tharaka children to learn science. It is my desire to see that these books will become a stepping stone to the greater success and performance in the children's future learning process. The use of Mother Tongue in teaching and learning in schools has proved to enable learners to easily take their first steps in learning how to read, write and interact meaningfully with the physical world.

I believe that good quality learning is not only aimed at enabling the learners to be competent, productive and successful in their exams; but also at encouraging diversity and developing a generation of citizens who are proud of and well rooted in their cultural and traditional heritage.

I recognize and applaud the healthy partnerships that BTL has had with the Ministry of Education as represented by the Education Officials and the teachers. On behalf of BTL, I take this opportunity to thank all our partners for having tirelessly and selflessly contributed to the development, editing and production of this student book. I hope this contribution will go a long way to improve the quality of life through cultural and socio-economic development.

Rev. Peter Munguti
General Secretary,
Bible Translation and Literacy (BTL)
February 2012

Ngûgî ya kûruta

- Îkîra rûûyî kîraîîni.
- Toombeka cûûba îkîîgamani rûûyîni.

I mbi ûkwona îkiuma na mûromu wa
cûûba?

Mbûûyû irîonania i ruuo rûkûrutwa i rûûyî
cûûbaani.

Mûrutwa agîtombeka cûûba rûûyîni

Mûrutwa ûyû agûtoombeka cûûba înteri rûûyîni. Ruuo rûriuma cûûbaani wa bûra rûûyî rûkûthûngîra.

MARA MARÎ KU

GÎCUNCÎ KÎA MBERE: Mwîrî wa muntû	1
GÎCUNCÎ KÎA BIÎRÎ: Kîthoomo kîa ûgima bwa mwîrî.....	3
GÎCUNCÎ KÎA BITHATÛ: Imera na mîtî	12
GÎCUNCÎ KÎA BINA: Mîgarûkîre ya ntugû	16
GÎCUNCÎ KÎA BITAANO: Nyamû	18
GÎCUNCÎ KÎA BITHANTHATÛ: Rûûyî.....	22
GÎCUNCÎ KÎA MÛGWANJA: Mûthetu	27
GÎCUNCÎ KÎA BINAANA: Irio	32
GÎCUNCÎ GÎA KEENDA: Inya.....	36
GÎCUNCÎ GÎA ÎKÛMI: Mûkarîre wa into	40
GÎCUNCÎ GÎA ÎKÛMI NA KÎMWE: Ngûgî	44

Ngûgî ya kûruta

- Uma nja ya kîraci.
- Rûma mûthetu ûmwinyu na gîkombe.
- Ceria baantû aaceengûku.
- Era mûthetu.

I mbi ûkwona?

I mbi îkûgûrûkia tîiri?

I ruuo rûkûgûrukia tîiri.

B. Kwona mîtî îkiinaina

Ngûgî ya kûruta

- Uma nja.
- Raitha nthambu cia mîtî.

N'ata ûkwona nthambu igîkara?

I mbi îkwinainia nthambu?

I ruuo rûra rûtûthiûrûkîrîte rûkwinainia nthambu cia mîtî.

C. Ruuo irûkaraga ndeni ya gîntû

Kûrî na njîra cia gûtwonia kana kûrî na ruuo intooni.
Kîthoomoni gîkî tûkoona njîra mwanya mwanya cia kwonania ruuo irûkaraga intooni.

GÎCUNCÎ GÎA ÎKÛMI: Mûkarîre wa into

KÎONGO GÎA KÎTHOOMO: Njîra cia gûtwonia ruuo irûtûthiûrûkîrîite

Kwambîiria

Îgiita rîonthe antû na into bîigagua bithiûrûkîrîtwe i ruuo.

Kûrî na njîra inyiingî cia gûtwonia atî ruuo irûtûthiûrûkîrîite.

A. Kwera mûthetu

Mûrutwa akiera muthetu

Rîra mûthetu ûgûkamatwa i kwonania kûrî na ruuo.

GÎCUNCÎ KÎA MBERE: Mwîrî wa muntû

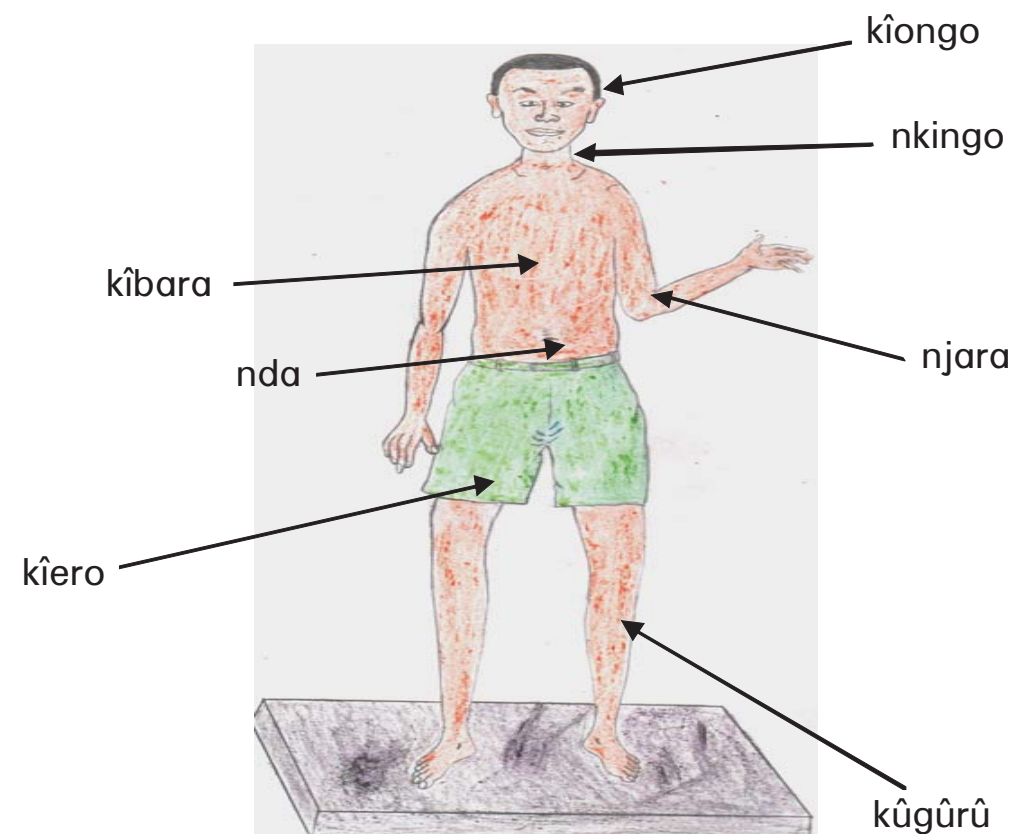
KÎONGO GÎA KÎTHOOMO: Icuncî bia mwîrî

A. Icuncî bia nja bia mwîrî

Kwambîiria

Mwîrî wa Muntû ûrî icuncî mwanya mwanya. Bimwe birî nja bira bingî birî ndeni ya mwîrî. Kîthoomooni gîkî tûkaathooma icuncî bia nja bia mwîrî.

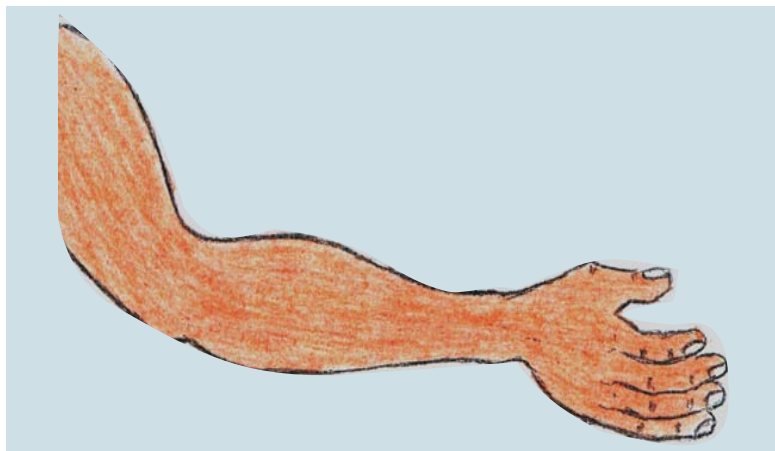
Mbica îno îrî aaga ruungu n'ya gûtûteetheeria kûmenya icuncî bimwe bia nja bia mwîrî.

Mwîrî wa muntû

Biûria

1. Matû moonekanaga _____.
(kîongo, kûgûrû)
2. Tûtagunyaga irio tûgîtûmagîra _____.
(kanyua, magego)
3. Meetho, kanyua, matû, nyiûrû, na ntundu birî
gacuncî karîkû ka mwîrî? _____
(ûthiû, kîongo)

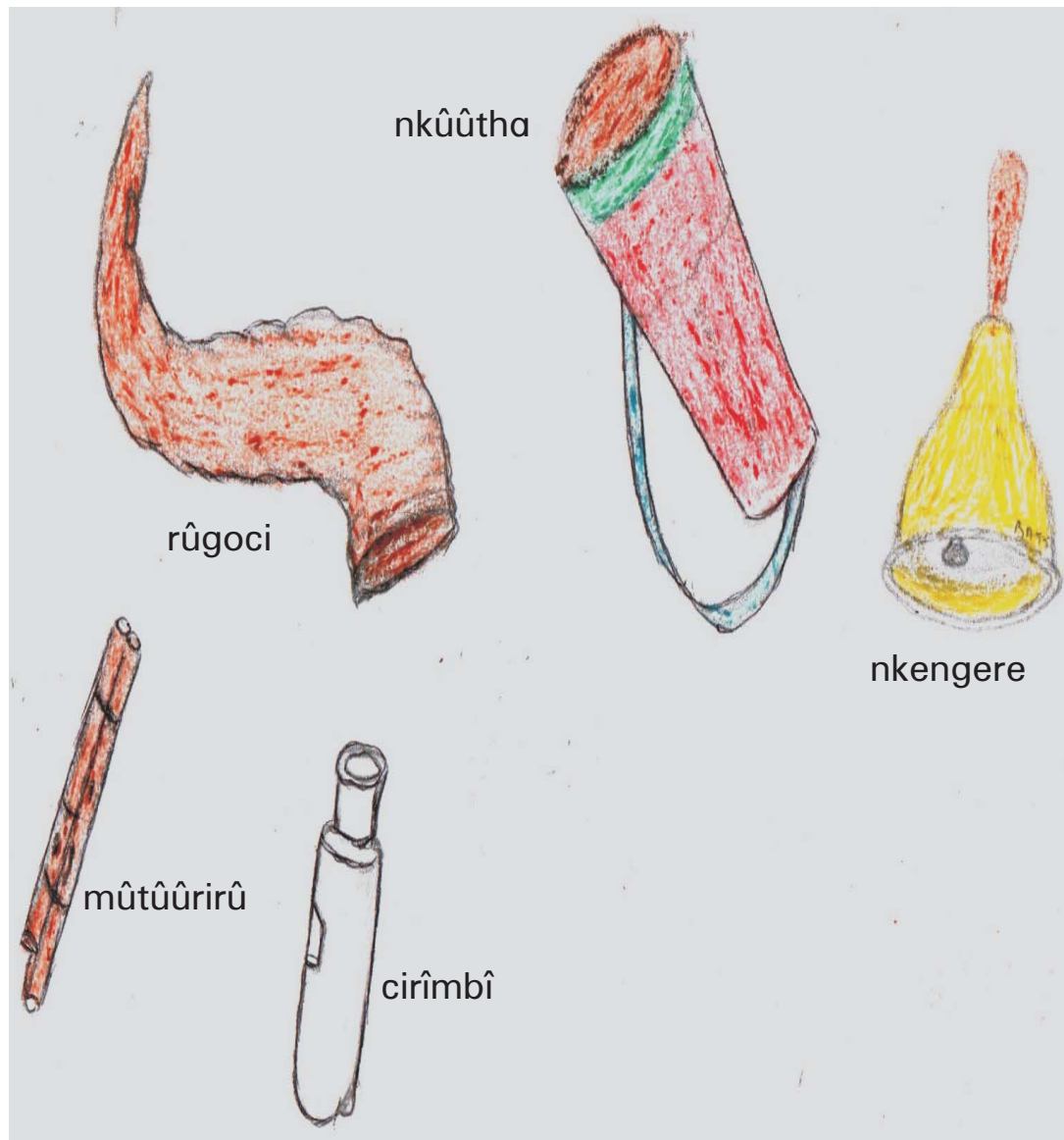

4. Andîka riîtwa rîa mbica ino. _____.
(njara, kûgûrû)
5. Tûcamaga cukaarî kana cumbî na
_____. (kanyua, rûrîme)

Ngûgî ya kûruta

- Thooma mariîtwa ma mbica ino
- Egeenka tûyû twa into bibi rîra biaringwa kana biabuîgwa.

B. Inya ya kayû

Into bira birutaga kayû biaringwa kana biabuîgwa

GÎCUNCÎ KÎA BIÎRÎ: Kîthoomo kîa ûgima bwa mwîrî

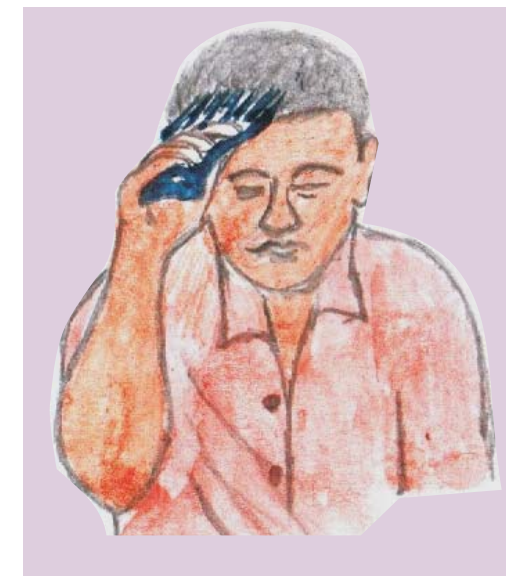
KÎONGO GÎA KÎTHOOMO: Ûtheru

A. Kûtheria icuncî bia mwîrî

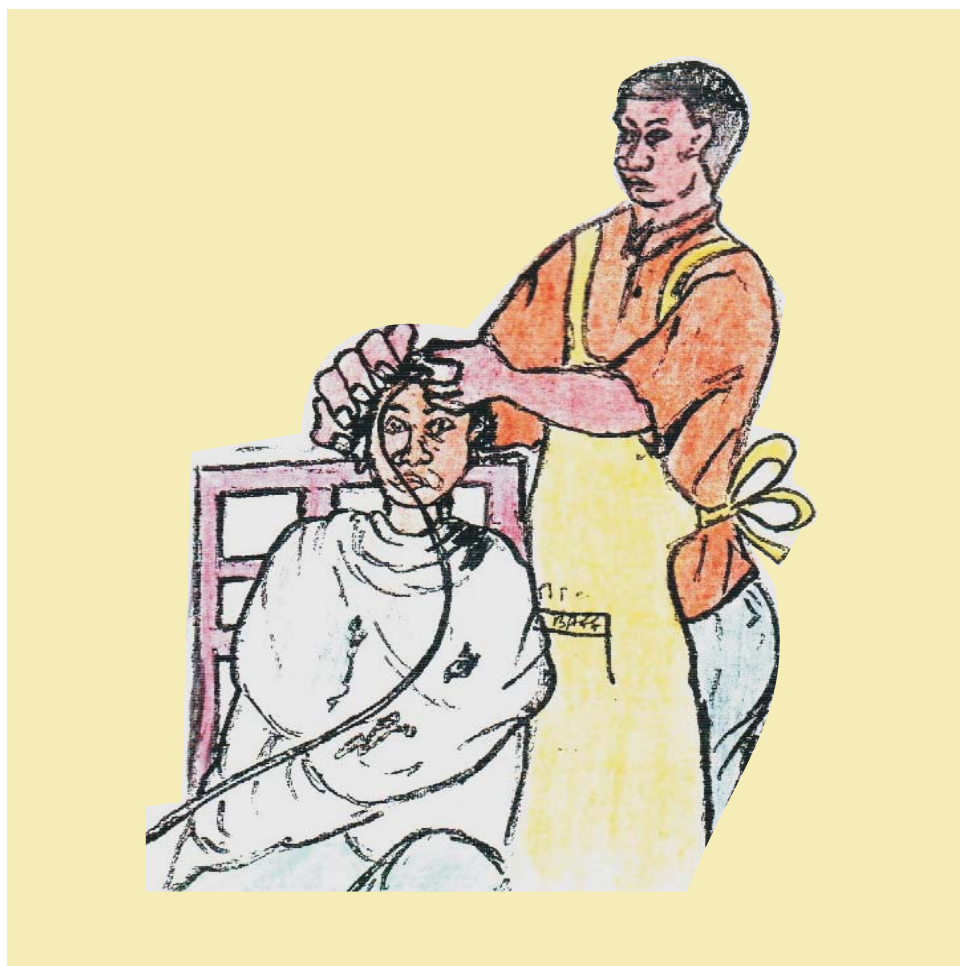
Kwambîiria

Ûtheru bwa mwîrî bûrî gîtûmi mûno. Ûtheru i bûrigagîria tûtikagwatwe i mîrimo. Kîthoomooni gîkî tûkaathooma bûra tûûmba kûtheria kîongo, nyiûrû, magego, njara na magûrû. Mbica ino irî aaga ruungu i cia gûtûteetheeria kûmenya bûra tûûmba kûtheria icuncî bibi.

Kûtheria kîongo

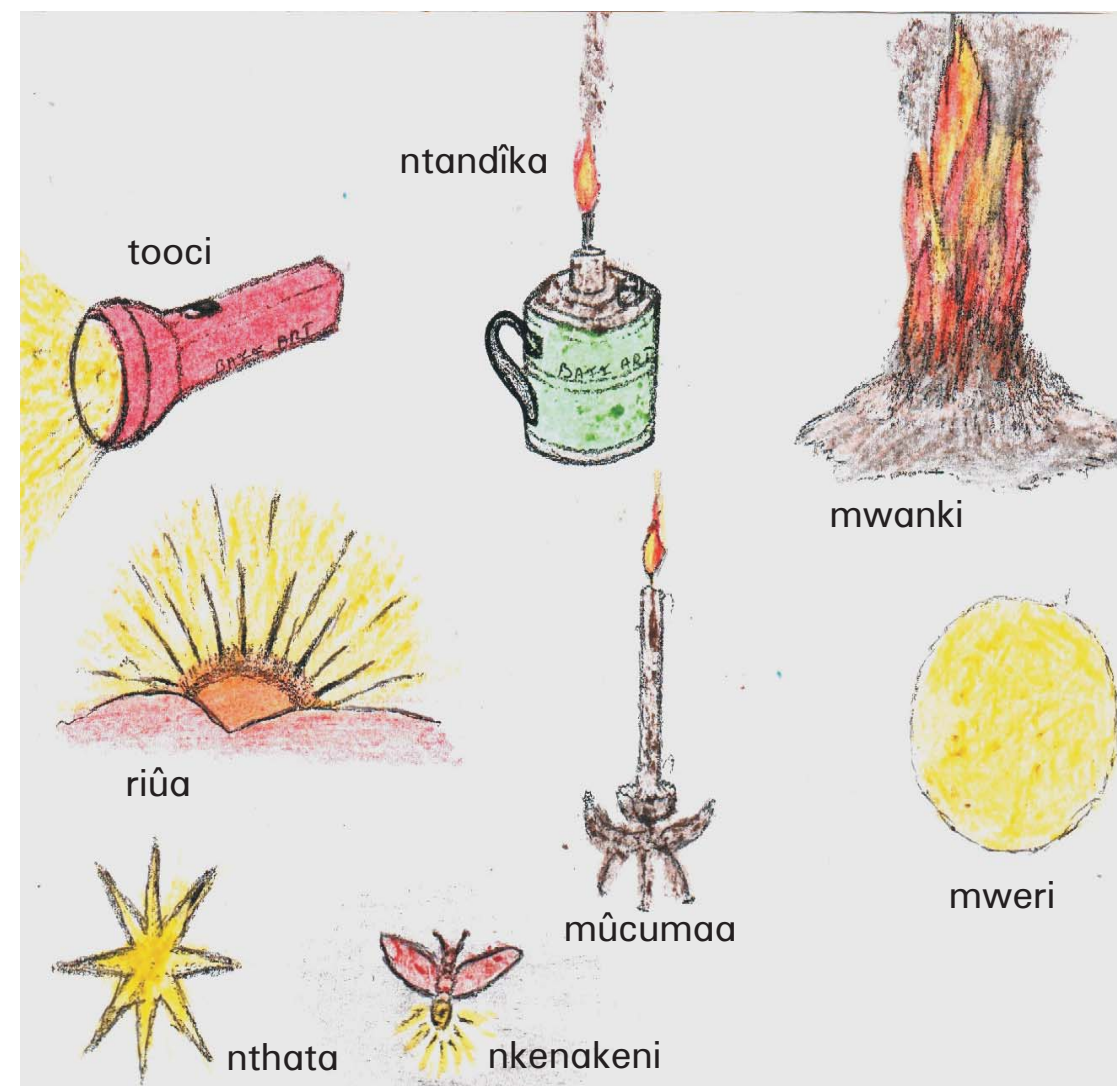

Mûrutwa agîcanûra ntundu

Muntû akîenjwa

Ibwega kwaiga kîongo kîrî kîîtheru.
Tûthambagia kîongo na rûûyî na cabuni.
Njîra cingî cia kûtheria kîongo i ta kwenjwa ntundu,
gûcuka ntundu, gûkura kana gûcanûra ntundu.

Into mwanya mwanya bira bitûnenkagîra werû

GÎCUNCÎ GÎA KEENDA: Inya

KÎONGO GÎA KÎTHOOMO: Mîthemba ya inya

Kwambĩria

Inya i gûûmbi bwa kûruta ngûgî. Kûrî mîthemba îmiingî ya inya ta werû na kayû. Kîthoomooni gîkî tûkaathooma inya ya werû na inya ya kayû.

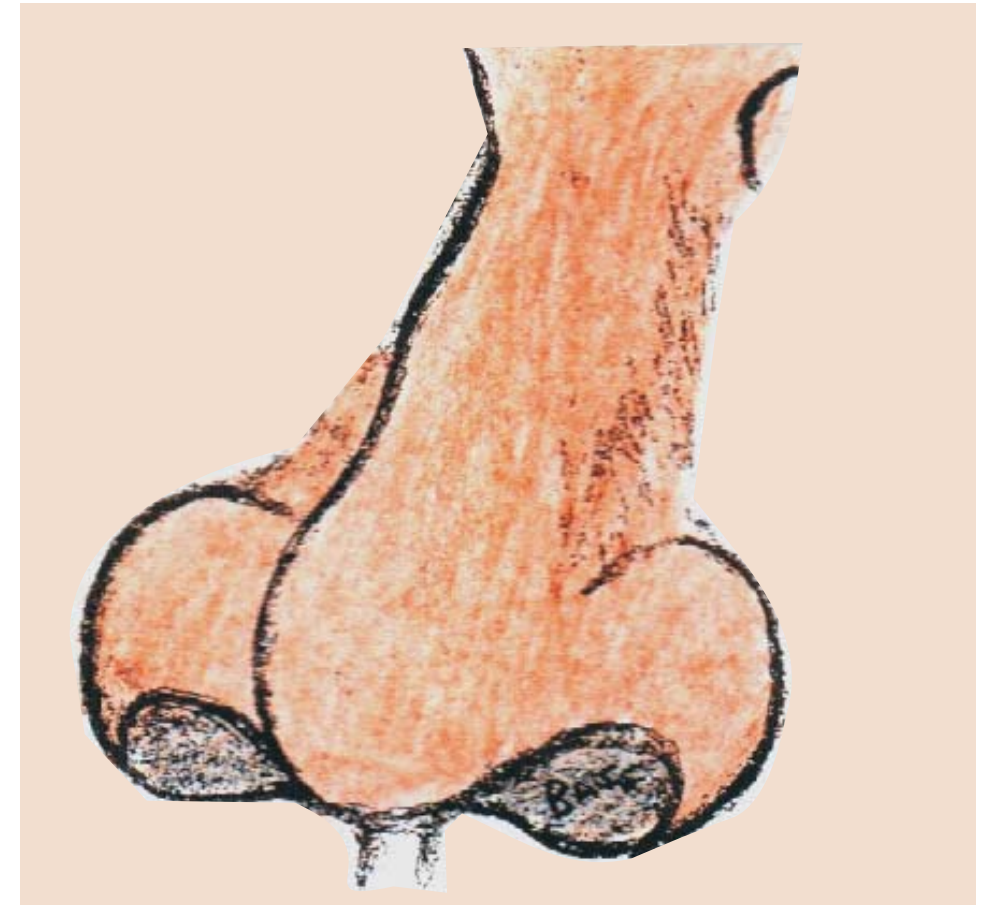
A. Inya ya werû

Ûtugû tûmûrîkaga na mbi?

Ngûgî ya kûruta

- Ûreete tooci, mîcumaa na taa kîraciini.
- Andîka biumo mwanya mwanya bia werû.

Kûtheria nyiûrû

Îno i nyiûrû

Tûûmba kûtheria nyiûrû cietû tûgîtûmagîra rûûyî na kûmira na gîtambaa kîtheru.

Kûtheria magego

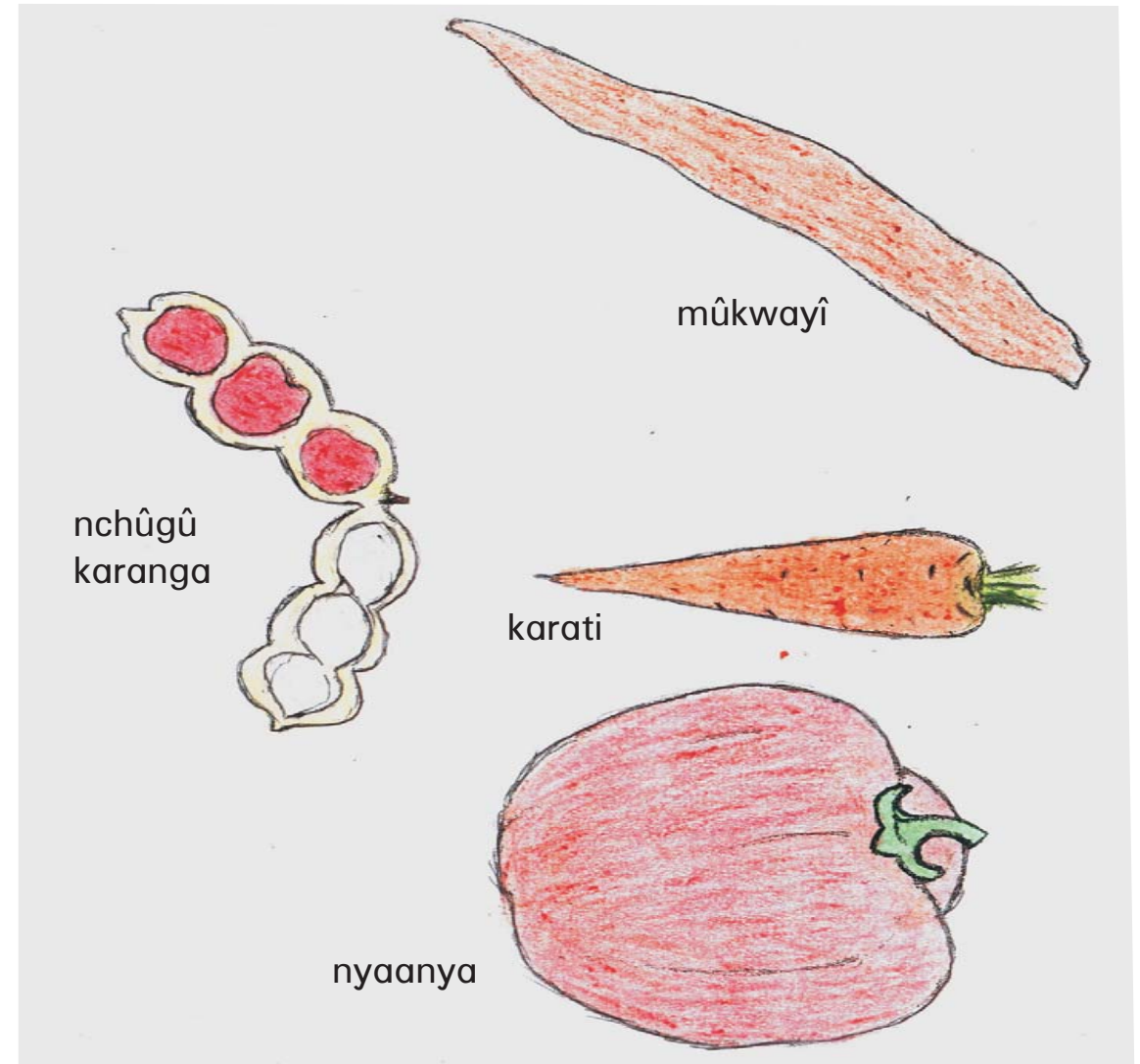
Magego makaraga kanyua. Tûtûmagîra magego gûtagunya irio. Tûtheragia magego na ndaawa tûgîtûmagîra mûcaaki wa kûgûra kana wa kamûtî.

Gûcaaka magego na mûcaaki wa kûgûra

Njagî n'akûtheria magego maake.
Aricaaka magego agîtûmagîra mûcaaki wa kûgûra na ndawa.

C. Irio bira biûmba kûrîigwa birî biruge kana birî biîthî

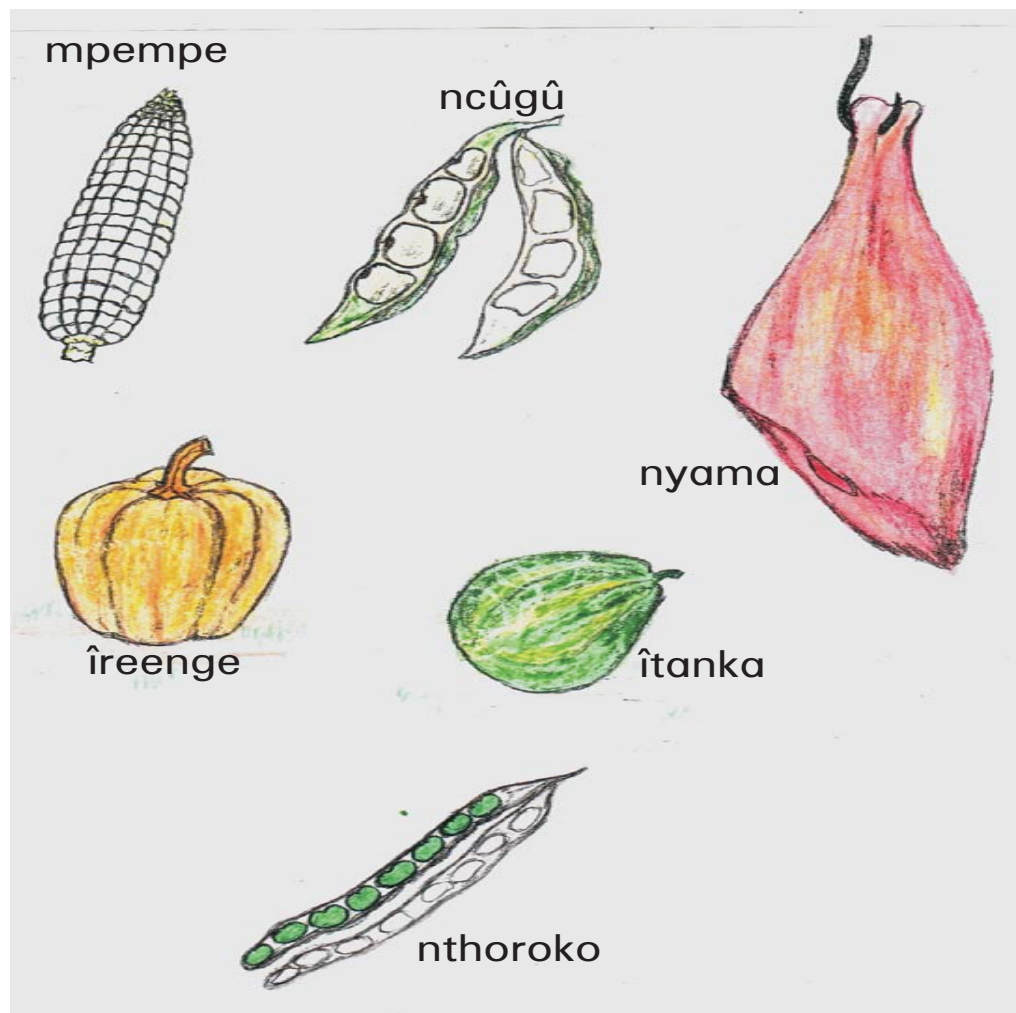

Irio bira biûmba kûrîigwa birî biruge kana bitarî biruge

Ngûgî ya kûruta

- Gweta irio bira wiyyî biaûmba kûrîigwa bitarî biruge.
- Andîka îbukuuni rîaku.

B. Irio bira birĩyagwa birĩ biruge

Ngũgĩ ya kũruta

- Raitha na ũgweete mariĩtwa ma mbica ino irĩ ĩbukuuni.
- Andĩka mariĩtwa ma irio bira birĩyagwa birĩ biruge.
- Andĩka mariĩtwa mangĩ ma mĩthemba ya irio bira birĩyagwa bitarĩ biruge.

Mũcaaki wa kamũtĩ

Nwa ũtherie magego maaku ũgĩtumagĩra kamũtĩ gonka rĩra ũtarĩ na mũcaaki na ndaawa.

Mũrutwa agĩcaaka magego na kamũtĩ

Mũrutwa ũyũ n'akũtheria magego maake.
Arĩcaaka magego agĩtũmagĩra mũcaaki wa mũtĩ.

Kûthaamba njara na magûrû

Tûbatîrue kûthaamba njara mbere ya kûrîa na twauma kîrooni.

Mûrutwa akîthaamba njara na rûûyî na cabuni

Nkunyû irî ndaaya ti mbega. Tûbatîrue gûcirûnga n'ûntû iciaigaga rûko ndeni. Rûko rûtûretagîra mîrimo.

Tûmenyagîira magûrû meetû na njîra ya kûmathaambia. Tûthaambaga na rûûyî na cabuni. Njîra cingî cia kûmenyeera magûrû amwe na mbayo i gûkira na mûthagia kana kaiga.

Ngûgî ya kûruta

- Ûreete irio mwanya mwanya kuuma mûciî wenu.
- Rûmîiria mpîndî cia irio mwanya mwanya maratatiini.
- Andîka mariîtwa ma irio ara ûrûmîirîtie mpîndî.

Biûria

Ûyûria twanya mariîtwani mama:

- a) mw__r__
- b) y__mb__
- c) m__ny__
- d) mûkw__y__

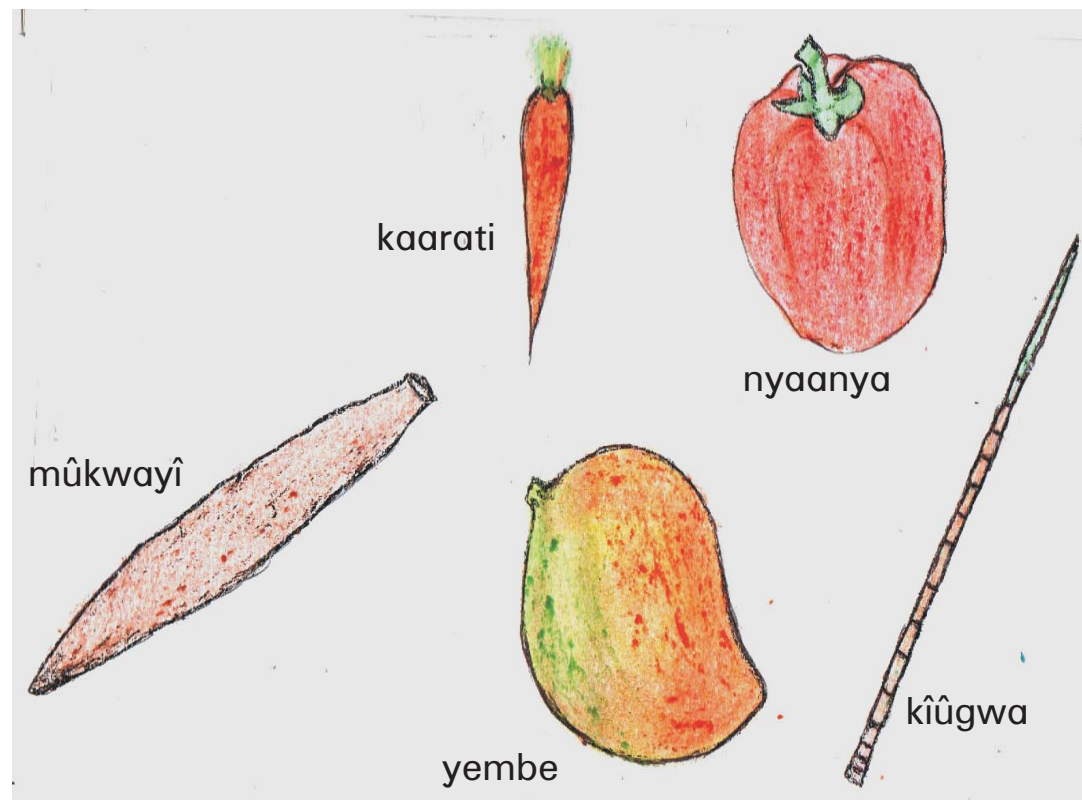
GÎCUNCÎ KÎA BINAANA: Irio

KÎONGO GÎA KÎTHOOMO: Irio bira birîyawa ntûûraani

Kwambîiria

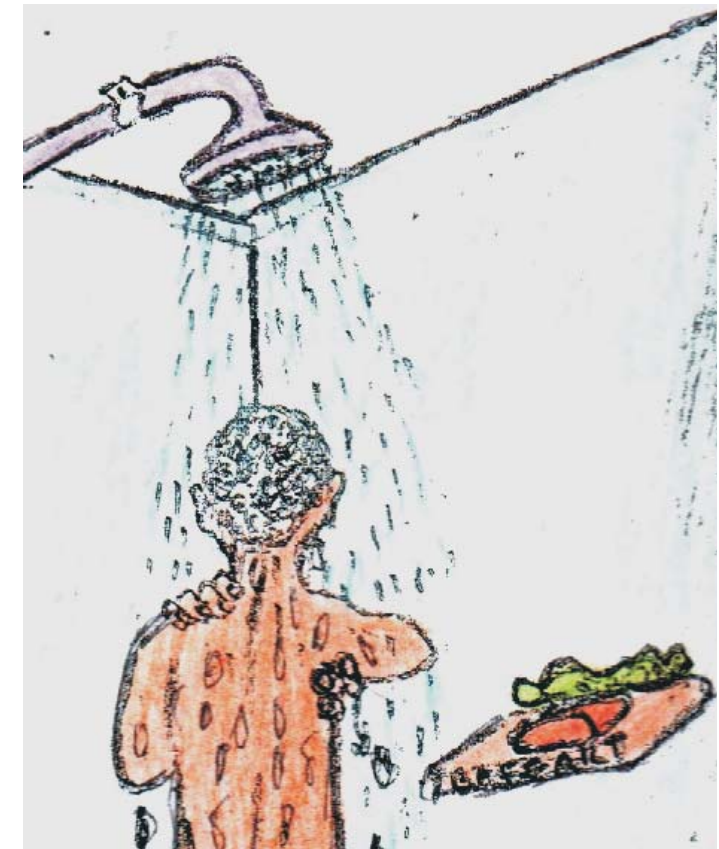
Ntûûrani kûrî na irio mwanya mwanya bira birîyawa. Kûrî bio birîyawa birî biruge na bingî bikarîigwa bitarî biruge. Kûrî bingî biûmba kûrîigwa birî biruge kana bitarî biruge.

A. Irio bira biûmba kûrîigwa bitarî biruge

B. Kûthaamba mwîrî unthe

I bwega kûthaamba mwîrî unthe ntugû cionthe. Tûbatîirue gûtûmîra rûûyî rûûtheru, cabuni, taurû, kaiga, mûraci kana gatembû ga carica.

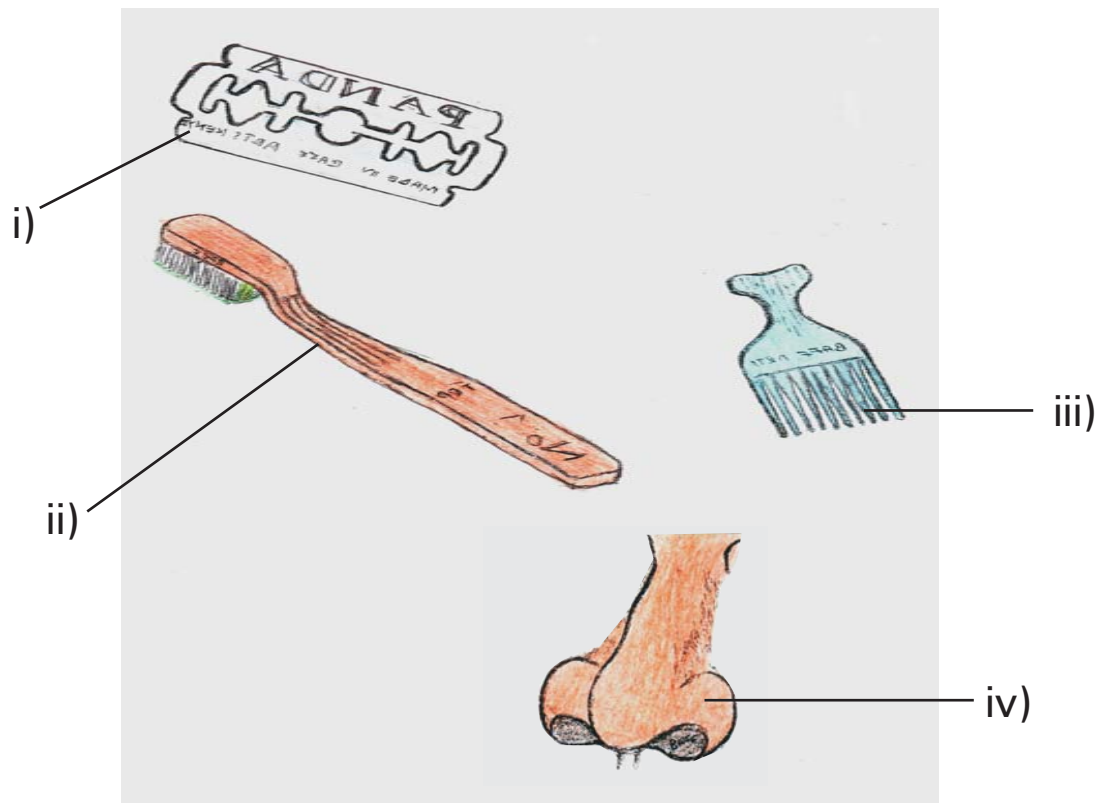

Muntû akîthaamba arî kîthaambîrooni

Muntû atibatîirue atûmîra into ta mûraci, cabuni, taurû, gîcanûri, keembe, kana nguo cia antû bara bangî. Mîrimo îmwe n'iteeyanagîirwa gûkûrûkîira into ta bibu.

Biûria

1. Tûthaambaga njara cietû tûgîtûmagîra rûûyî na _____. (ûcûrû, cabuni)
2. Tûthaambaga njara twauma _____. (nyomba, kîroni)
3. Tûbatîrue kwaiga nkunyû cietû irî _____. (ndaya, inkubî)
4. Gweta mariîtwa ma mbica ino:

Ngûgî ya kûruta

- Thûkia mûthetu waku na rûûyî.
- Urugania mûthetu na rûûyî.
- Ûmba tûnyamû mwanya mwanya ta nyûngû, muntû, na nyamû.

Biûria

Ûyûrîria twanya twa mariîtwa mama:

1. kû__mba	4. mûth__tu
2. kûthi__	5. kw__ndîka
3. kwon__ria	

Ngûgî ya kûruta

- Îthi gwakûre mûthetu ûreete.
- Îkîra mûthetu gûûyûre mûkebeeni.
- Onoria mûthetu mûkebeeni gûûngî ûgîcookanagîria.

D. Kûûmba na mûthetu

Muntû akîûmba nyûûngû

5. Tûthaambaga mîrî yetû kûrigîria _____.
(mîrimo, ûtheru)
6. Tûthaambagia magego meetû tûgîtmagîra _____.
(cabuni na rûûyî, ndaawa na mûcaaki)

GÎCUNCÎ KÎA BITHATÛ: Imera na mîtî

KÎONGO GÎA KÎTHOOMO: Imera na mîtî

Kwambîria

Kûrî na mîtî na imera mwanya mwanya ntûûraani cietû. Îmwe n'îmînene na îra îngî n'îmîniini.

A. Icuncî bia mîtî na imera

Kûrî mîtî na imera bimwe bitaambaga na nthî kana bigataamba îgûrû rîa mîtî îra mînene.

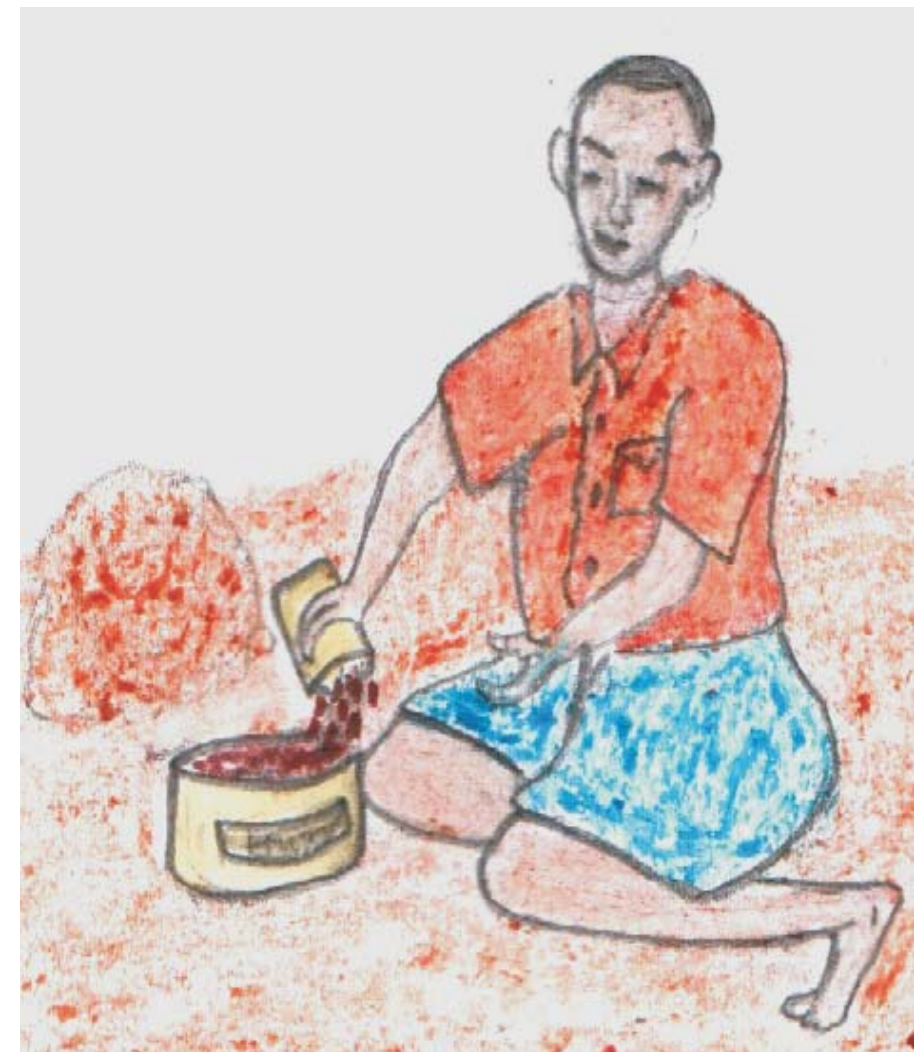
Imera na mîtî îno i ta rûkwayî, rûûngû rwa njûkî na mûkûnja nkuû:

- Gweta mîtî na imera biingî bira bitaambaga.
- Gweta mîtî na imera bira bwandîite kwenu.
- Gweta bira wonaga wa atûûri na bitirî kwenu.

Ngûgî ya kûruta

- Uma nja ya kîraci.
- Kara nthî waandîke mûthetuuni.
- Coora gîntû mûthetuuni.

C. Kûûyûria na kwonorîa mûthetu

Mûrutwa akîonorîa mûthetu

Ngûgî ya kûruta

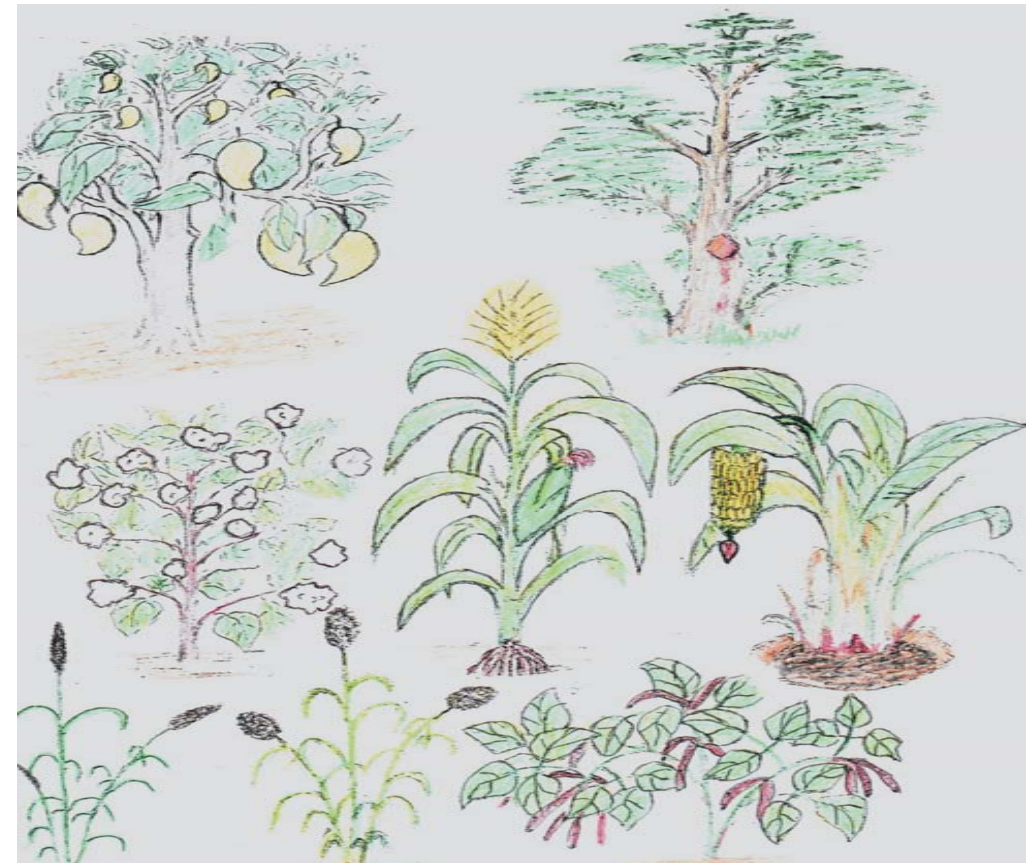
- Rûma mûthetu na njara.
- Oya into bia kûthia ta maiga, tûcuncî twa mbaû, matubaarî na bingî bira biûmba kûthia mûthetu.
- Thia mûthetu waku.

B. Kwandîka mûthetuuni

Mûrutwa akîandîka mûthetuuni

Mîtî na imera mwanya mwanya

*Mwembe, mûgaa, bamba, mpempe, îrigû,
mwere, mûnya, na nthoroko*

Ngûgî ya kûruta

Kîrî mbica ino cia mîtî na imera:

- Gweta mîtî na imera bira binene.
- Gweta mîtî na imera bira biniini.

B. Icuncî bia mûtî

Mûtî na icuncî biau

Ngûgî ya kûruta

- Gweta icuncî bia mûtî ûyû.
- Coora mbica ya mûtî na gwonanie icuncî biau.

C. Imera na mîtî îra tûrîyaga

Kûrî na mîtî na imera bîra tûrîyaga na kûrî na yîngî îra tûtarîyaga.

Ngûgî ya kûruta

- Gweta mîtî na imera bira tûrîyaga.
- Gweta mîtî na imera bira tûtarîyaga.

GÎCUNCÎ KÎA MÛGWANJA: Mûthetu

KÎONGO GÎA KÎTHOOMO: Gûtûmîra mûthetu

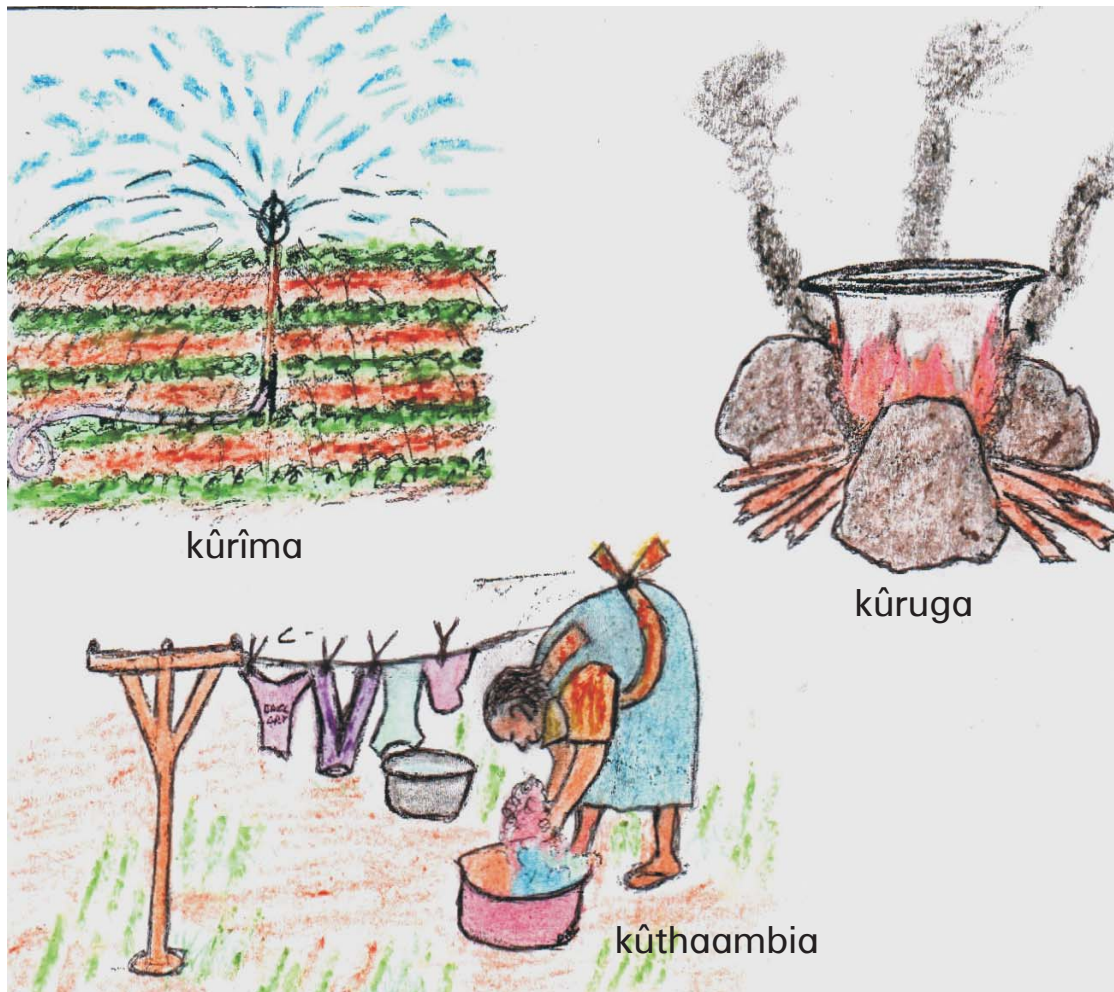
Kwambîiria

Mûthetu n'ûmwega na n'wonekaga gûntû kunthe. Mûthetu ûtûmagîrwa na njîra inyîingî kûrûtha mantû kana into mwanya mwanya. Kîthoomoni gîkî tûkaarûtha mantû na into mwanya mwanya tûgîtûmagîra mûthetu.

A. Kûthia mûthetu

Mûrutwa akîthia mûthetu

Mîtûmîre îmwê ya rûûyî

Ngûgî ya kûruta

Tûmîra rûûyî na njîra ino:

- kûthaambia gîntû
- kûûmba ntaga
- kûthaambia njara

Biûria

1. Gweta biumo bina bia rûûyî.
2. Gweta njîra inya cia gûtûmîra rûûyî.

Biûria

1. Gweta mîtî na imera biîrî bira tûrîyaga

Mîtî:

a) _____

b) _____

Imera:

a) _____

b) _____

2. Coora mbica ya mûtî ûkîonanagia icuncî bibi: mûri, gîkona, rwong'i, îthaangû, îrao na îtunda.
3. Mwere, nthoroko, mpempe, na ncûgû, bionthe n'imer a bira _____.
(tûrîyaga, tûteeyaga)
4. I gîcuncî kîrîkû gîa kîûgwa tûrîyaga?
(mûri, gîkona)
5. Mpempe na mbooco ciambaga _____.
mbere ya kûrîigwa. (kûrugwa, kûriindwa)

GÎCUNCÎ KÎA BINA: Mîgarûkîre ya ntugû

KÎONGO GÎA KÎTHOOMO: Kûraitha mîgarûkîre ya ntugû

Kwambîiria

Ntugû iciîgagua irî na mîgarûkîre mwanya mwanya. Ntugû îmwê nwa yîigwe îrî na mbura, ruuo, mwathû, nduume/matu, kana gûkiri ki.

A. Kwathûrana mîthemba ya mîgarûkîre ya ntugû:

- Rîra kwarîite kana kûrî na mwathû.
- Rîra kûrî na ruuo.
- Rîra kûrî na nduume kana matu.
- Rîra kûrî na mbura.
- Rîra gûkiri ki.

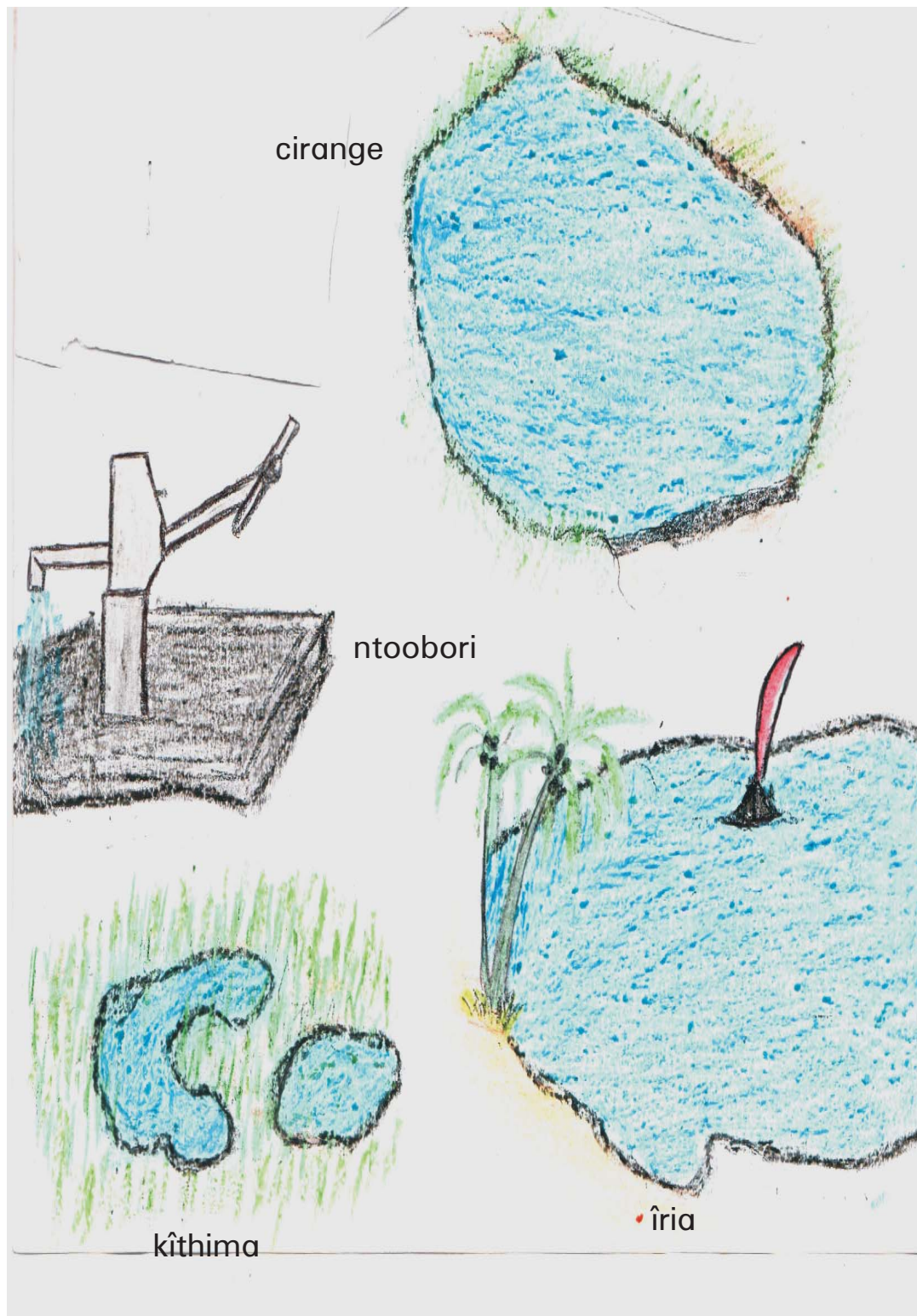
Ngûgî ya kûruta

- Coora mûtî wambarîitue i ruuo.
- Coora mbura î kiura.
- Coora riûa rîarîite.
- Coora riûa rîrî matuuni.

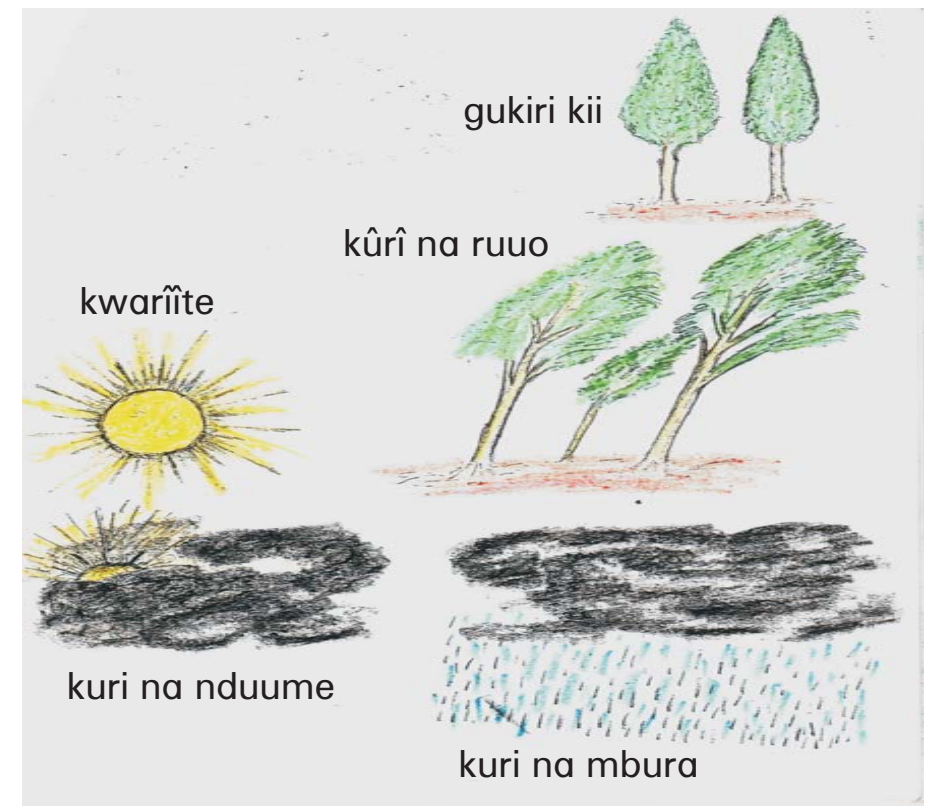
B. Bûra rûûyî rûtûmîkaga

Kûrî na nîira mwanya mwanya cia gûtûmîra rûûyî ta:

- kûruga
- kûthaamba
- kûthaambia into
- kûbûûra nguo
- kûûmba
- kûnywithia
- gûkûria imera na mîtî
- gûkia
- kûnyua
- kûbutîra
- gwaka nyomba

Mbano cia kwonania mîgarûkîre ya ntugû mwanya mwanya

Ngûgî ya kûruta

1. Umagarûkaga nja mathaa mwanya mwanya ûkîraithaga ukaandîka mîgarûkîre ya ntugû.
2. Raitha na ûcoore mîgarûkîre ya ntugû îbukuuni rîaku.
3. Ûyûrîria mariîtwa mama ma mîgarûkîre ya ntugû:

a) m__tu

d) ru__o

b) g__kiri kii

e) mb__ra

c) kw__ra

GÎCUNCÎ KÎA BITAANO: Nyamû

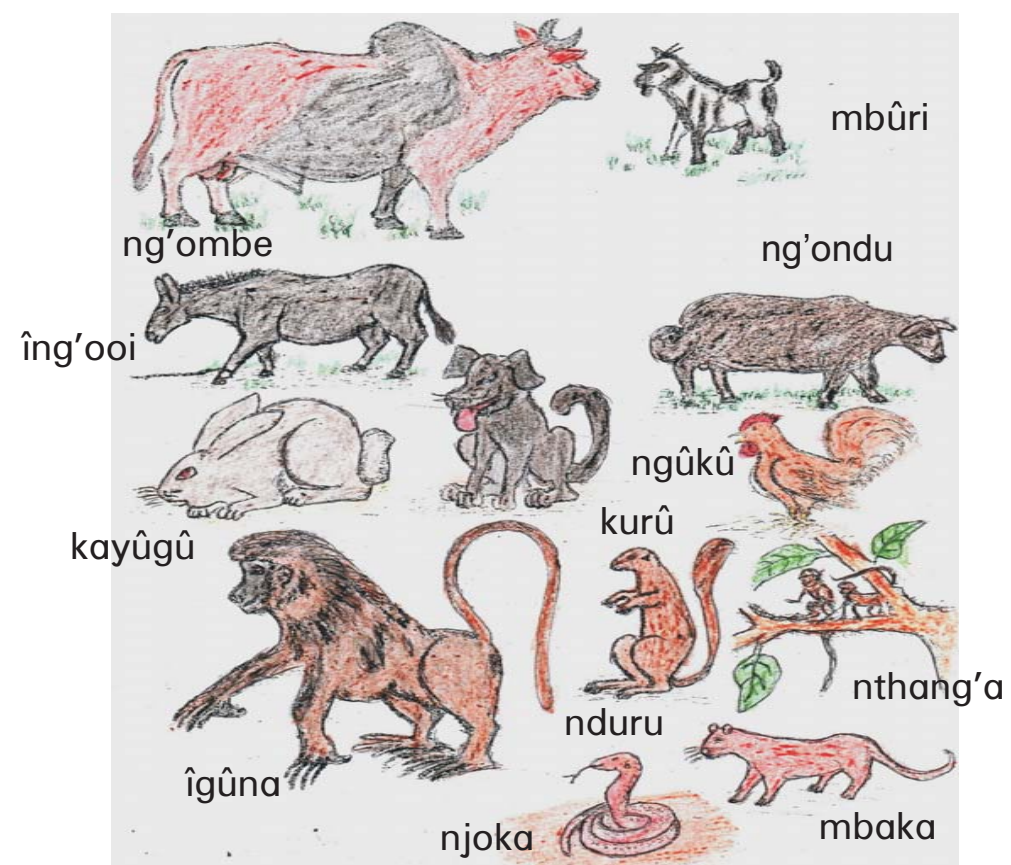
KÎONGO GÎA KÎTHOOMO: Nyamû ira cionekaga wetû

A. Mariîtwa ma nyamû ira cionekaga wetû

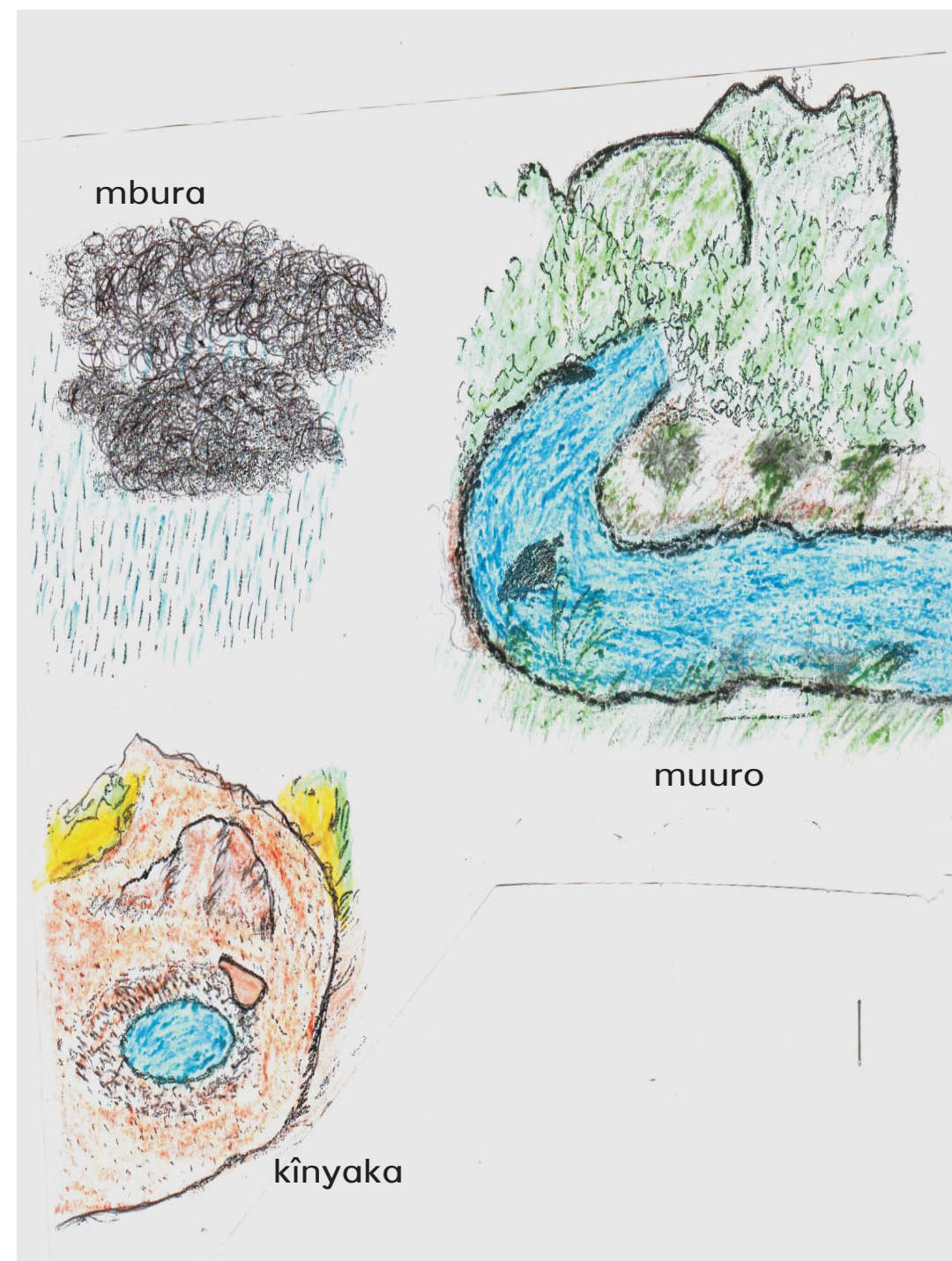
Kwambîiria

Kûrî na nyamû mwanya mwanya ira cionekaga na ingî itoonekaga wetû.

Kîthoomoni gîkî, tûkaathooma nyamû ira cionekaga wetû.

Biumo mwanya mwanya bia rûûyî

GÎCUNCÎ KÎA BITHANTHATÛ: Rûûyî

KÎONGO GÎA KÎTHOOMO: Biumo bia rûûyî

Kwambîria

Rûûyî rûrî gîtûmi mûno ûtûûrooni bwa antû, nyamû na mîtî.

Kîthoomooni gîkî tûkaamenya gûntû mwanya mwanya kûra rûûyî ruumaga.

A. Biumo bia rûûyî

Gûntû mwanya mwanya kûra rûûyî rumaga i ta:

- mbura
- mbura
- muuro
- kîthima
- ntoobori
- îria
- kînyaka
- cirange

Ngûgî ya kûruta

i) Raitha mbica na ûmîite riîtwa rîayo.

ii) Coora mbica ya nyamû îra ûkeerwa i mwarimû.

Biûria

Ûyûrîria mariîtwa mama ma nyamû:

- a) nj__ka
- b) k__rû
- c) mb__ka

B. Icuncî bia nyamû bia mwîri: Icuncî bia nja bia nyamû inene

Nyamû irî icuncî mwanya mwanya bia nja na bia ndeni.

Aaga tûkaathooma icuncî bia nja.

Bibi n'icuncî bia nja bia nyamû ira nene:

- a) kîongo
- b) gûtû
- c) riitho
- d) nyiûrû
- e) mûcomo
- f) mûtiro
- g) magûrû
- h) ngoci
- i) thuuku
- j) riere
- k) nyoonto
- l) mîrigi

Ng'ombe ya ncaamba

Ng'ombe ya mûgoma

Ngûgî ya kûruta

Raitha mbica ino cia ng'ombe na ûtoonge icuncî mwanya mwanya biayo.

Biûria

Ûyûrîria mariîtwa mama ma icuncî bia nyamû inene.

- a) mûc__mo
- b) ri__tho
- c) g__tû
- d) kî__ngo
- e) mût__ro
- f) ri__re